

BIRKENMAJER LUDWIK ANTONI – filozof, ur. 18 V 1855 w miejscowości Lipsko (ówczesny powiat cieszanowski), zm. 20 XI 1929 w Krakowie.

W latach 1873–1878 studiował w Wiedniu i we Lwowie, głównie pod kierunkiem wybitnego pol. matematyka prof. W. Żmurki, a także prof. T. Staneckiego, O. Fabiana, I. Radziszewskiego i in. W 1879 na podstawie pracy *O ogólnych metodach całkowania funkcji algebraicznych i przestępnych* uzyskał stopień doktora filozofii. W latach 1878–1909 był nauczycielem fizyki i matematyki w średniej szkole rolniczej w Czernichowie pod Krakowem. W tym czasie habilitował się na docenta fizyki teoretycznej w UJ (1881), gdzie prowadził wykłady z historii nauk matematycznych. Od 1909 związany na stałe z UJ. W 1893 został przyjęty w poczet członków korespondentów Akademii Umiejętności w Krakowie, a w 1927 w poczet jej członków czynnych.

B. był członkiem czynnym PAU, komandorem Orderu Polonia Restituta, komandorem królewskiego szwedzkiego Orderu Gwiazdy Polarnej, członkiem wielu towarzystw naukowych, tercjarzem Zakonu św. Franciszka.

Niegasnący entuzjazm naukowy wsparty wybitnymi zdolnościami zaowocował ponad setką publikacji z zakresu nauk matematycznych oraz historii tychże nauk.

Ważniejsze prace B.: *Mikołaj Kopernik* (I: *Studia nad pracami Kopernika oraz materiały biograficzne* (Kr 1900); *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności* (z E. Barwińskim, J. Łosiem, Kr 1914); *Filozoficzne podłoże odkrycia Kopernika* (w: *Archiwum Komisji do badania historii filozofii w Polsce*, Kr 1917, I 2, 261–271); *Niccolò Copernico e l'Università di Padova* (Kr 1922); *Mikołaj Kopernik jako uczonec, twórca i obywatel* (Kr 1923); *Stromata Copernicana. Studia, poszukiwania i materiały biograficzne* (Kr 1924); *Mikołaj Wodka z Kwidzyna, zwany Abstemiusz* (To 1926). Wydał m.in. *Wybór pism w przekładzie polskim M. Kopernika* (Kr 1920, 1926²).

ZAGADNIENIA MATEMATYCZNO-FIZYKALNE. Pierwsza grupa zagadnień, wokół których koncentrują się jego zainteresowania, dotyczy: analizy matematycznej, geometrii, fizyki teoretycznej, geofizyki i astronomii. Na uwagę zasługują: 1) przyczynki do teorii kinetycznej równowagi cieczy jednostajnie wirującej, pola grawitacyjnego oraz kształtu sferoidy ziemskiej; 2) obserwacje nierówności ruchów gwiazd podwójnych i pierwsze w świecie określenie położenia orbity trabantu względem prostej łączącej układ podwójny ze Słońcem (wyniki ogłoszone w 1886); 3) badania termometryczne jezior tatrzańskich (wyniki ogłoszone w 1901); 4)

pierwsze w Polsce, a szóste w świecie, badania grawimetryczne za pomocą wahadła Sternecka (I seria – 1897, II seria – 1918). Tę część swojej naukowej aktywności B. dokumentował edycją kolejnych prac (napisał m.in. *O równowadze kinetycznej płynu nieściśliwego*, Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności 19 (1889)).

HISTORIA NAUK MATEMATYCZNYCH. Druga grupa podejmowanych zagadnień dotyczyła historii nauk matematycznych, głównie XV i XVI w. Tu prace B. zdominował zamiar opracowania wyczerpującego życiorysu Kopernika, w którym zasadniczy nacisk byłby położony na dziejach myśli tego uczonego. Badał jego rpsy w bibliotekach pol., niem., wł., ang. oraz szwedzkich, i na ich podstawie opracował fundamentalną monografię: *Mikołaj Kopernik*. Całość miała składać się z trzech części. Przez resztę życia przygotowywał drugą część, jednak w trakcie pracy natrafiał na coraz to nowe fakty, a także liczne luki i trudności wymagające wciąż nowych badań. Opublikował w związku z tym zamiast drugiej części tylko artykuł (współautor: L. Collijn) *Nova Copernicana* (Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie. Classe des sciences mathématiques et naturelles 6 (1909), 20–36). Szczególnie pasjonowało go zagadnienie wpływu nauki krakowskich astronomów na myśl Kopernika i poszukiwanie korzeni jego polskości (co miało znaczenie w okresie hakaty), wbrew innym tendencyjnym biografiami (np. L. F. Prowego z 1886 w odniesieniu do dziejów politycznych i literackich Polski).

Obok studiów kopernikańskich B. jest znany jako historyk nauk matematycznych z monografii o Marcinie Bylicy z Olkusza (1892–1893) oraz prac na temat S. Pudłowskiego (zm. 1645) i T. L. Burattiniego (zm. 1681). Staraniem B. zostały też wydane: *Geometria praktyczna czyli traktat sztuki mierniczej* Marcina Króla (Wwa 1895); *Commentariolum super theoricis planetarum* Wojciecha z Brudzewa (Kr 1900); *De diebus naturalibus* Bartłomieja Berpa z Walencji (Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie. Classe des sciences mathématiques et naturelles. Serie A (1912), 340–379); *Nova Calendarii Romani reformatio* Marcina Biema (Kr 1918).

ZAGADNIENIA FILOZOFICZNO-SPOŁECZNE. Ważną z uwagi na filozoficzne podłoże koncepcji Kopernika jest mała rozprawka B.: *Filozoficzne podłoże odkrycia Kopernika*. Autor podkreśla na wstępie, że decydujący wpływ na ukształtowanie się teorii Kopernika miały nie obserwacje, lecz aspekt filozoficzny.

Jedną z ważnych prac (współ z J. Łosiem i E. Barwińskim) było *Sprawozdanie z*

poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności dotyczące rabunku rpsu pol. w czasach wojen szwedzkich (systematycznym i zaplanowanym, jak się okazało), związanych z literaturą, historią Kościoła, problematyką ascetyczno-teologiczną, a także matematycznych, prawno-ekonomicznych, katalogów zbiorów pol., rpsów historycznych i druków oraz druków hebr. i materiałów w języku ros.

J. Dużyk, *Prace Ludwika Antoniego B. nad życiem i dziełem Mikołaja Kopernika*, Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie 20 (1974), 141–188; tenże, *Tatrzańskie wędrówki Ludwika Antoniego B.*, Wierchy 43 (1974), 113–126; P. Rybka, *Prace związane z historią astronomii w Polsce*, w: *Historia astronomii w Polsce*, Wr 1983, II 223–226; B. Średniawa, *Katedra Historii Nauk Ścisłych w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie i dwaj jej kierownicy: Ludwik B. i Aleksander Birkenmajer*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 40 (1995) nr 3, 115–128; *Ludwik Antoni B. W stulecie wydania przez Akademię Umiejętności dzieła „Mikołaj Kopernik”*, Kr 2002.

Paweł Tarasiewicz, Zbigniew Pańpuch